

Кримінальне право і кримінальний процес

УДК 346.6(037)

Тетяна Барабаш *
Людмила Левицька ***ЗАКОНОТВОРЧІ РЕАЛІЇ РЕФОРМУВАННЯ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті розглянуто вплив реформи судустрою на кримінальний і кримінальний процесуальний закони в контексті діяльності парламенту під час восьмої сесії восьмого скликання. Окреслені напрями удосконалення чинних кодифікованих актів у сфері правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку тощо від злочинних посягань, здійснення кримінального провадження, пріоритети законотворчої діяльності, наукових досліджень. Проаналізовані деякі нормотворчі пропозиції та висловлено авторську думку щодо доцільності окремих з них.

Ключові слова: кримінальний закон, кримінальний процесуальний закон, Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс, реформування, законопроект, удосконалення.

Барабаш Т. Н., Левицькая Л. В. Законотворческие реалии реформирования в сфере уголовной ответственности и уголовного производства: современное состояние и перспективы.

В статье рассмотрено влияние реформы правосудия на уголовный и уголовный процессуальный законы в контексте деятельности парламента восьмой сессии восьмого созыва. Очерчены направления усовершенствования действующих кодифицированных актов в области правового обеспечения охраны прав и свобод человека и гражданина, собственности, общественного порядка и т.д., осуществления уголовного производства, приоритеты законотворческой деятельности, научных исследований. Проанализированы некоторые нормотворческие предложения и высказано авторское мнение относительно их целесообразности.

Ключевые слова: уголовный закон, уголовный процессуальный закон, Уголовный кодекс, Уголовный процессуальный кодекс, реформирование, законопроект, усовершенствование.

Barabash T. M., Levytska L. V. The law making realities of reformation in the sphere of criminal responsibility and criminal proceeding: modern state and prospects.

In the article influence of reform of judiciary is considered on criminal and criminal judicial laws in the context of activity of parliament during the eighth session of eighth convocation. Directions of improvement of operating codified acts are outlined in the field of the legal providing of guard of rights and freedoms of man and citizen, property, public peace, and others like that from criminal trespasses, realization of criminal realization, priorities of law making activity, scientific researches. Some norm-setting suggestions are analyzed and author opinion is expressed in relation to expedience of separate from them.

Keywords: penal law, penal judicial law, Criminal code, Criminal code of practice, reformation, project of law, improvement.

Однією з основних внутрішніх функцій держави є протидія злочинності, а ефективність її здійснення багато в чому визначає ефективність функціонування державної влади взагалі. Саме тому визначальним завданням державної політики на сучасному етапі стала максимальна концентрація зусиль усіх гілок влади та органів місцевого самоврядування на комплексному здійсненні економічних, правових, організаційних заходів щодо обмеження всіх видів злочинних проявів.

Діяльність держави щодо гуманізації та демократизації кримінально-правової політики, подолання негативних наслідків репресивної системи судочинства зумовлюють

необхідність подальшого реформування кримінального законодавства України у напрямку посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань держави перед європейським та світовим співтовариством.

Об'єктивним індикатором дотримання прав і свобод людини та громадянина є постійний моніторинг напрямків удосконалення Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, реалізації їх положень у слідчій, оперативно-розшуковій, судовій, кримінально-виконавчій діяльності, співвідношення наукових досягнень і законотворчих пропозицій.

Реформа правосуддя, з поміж іншого, передбачає й оновлення підходів до кримінальної політики держави [1, с. 71]. Так, Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки основною метою такого оновлення у цій сфері визначено удосконалення процесуального забезпечення справедливості і права на захист під час кримінального провадження, яке зумовлюватиме: 1) надання широкого кола процесуальних повноважень стороні захисту на стадіях досудового і судового розгляду, а також на етапі апеляційного оскарження рішення, забезпечуючи рівні процесуальні можливості, в тому числі щодо збору доказів як для сторони захисту, так і для сторони обвинувачення, посилення контролю з боку суду стосовно застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; 2) формалізацію стандартів доказування для більшої зрозумілості та передбачуваності процесуального законодавства і відповідної практики; 3) дальший розвиток інституту суду присяжних та його застосування; 4) досягнення балансу між забезпеченням потерпілому доступу до правосуддя та змагальністю судового процесу; надання додаткових процесуальних прав потерпілому; удосконалення нормативного регулювання строків тримання під вартою на судовій стадії кримінального провадження; запровадження обов'язкової участі захисника у всіх кримінальних провадженнях на підставі угод, а також в окремих випадках – у спрощеному провадженні; 5) удосконалення нормативного регулювання порядку вручення особі повідомлення про підозру, оголошення особи в розшук, екстрадиції, накладення та зняття арешту з майна, тимчасового вилучення майна на стадії досудового слідства, порядку внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, підстав та процедури оскарження дій і бездіяльності в разі порушення порядку внесення відомостей до реєстру та в інших випадках; а також: підвищення прозорості діяльності суддів та рівня їх відповідальності; підвищення ефективності попередження злочинів і реабілітації засуджених та вдосконалення системи виконання покарань; розробку та практичне застосування сучасних підходів до управління пенітенціарними установами; вдосконалення етичних та дисциплінарних правил і механізмів внутрішнього контролю в пенітенціарних установах; вдосконалення системи відбування покарання неповнолітніми із забезпеченням їм права на продовження освіти й професійного навчання; впровадження індивідуалізованого підходу до відбування покарання, поліпшення заходів безпеки в пенітенціарних установах; розробку механізмів боротьби і попередження жорстокого поводження у пенітенціарних установах шляхом здійснення зовнішнього нагляду та незалежного моніторингу; удосконалення нормативно-правової бази щодо призначення покарання; зменшення кількості покарань, пов'язаних із позбавленням волі; розробку нормативної та інституційної бази для надання послуг пробації [2].

Такі нормотворчі підходи спонукають до теоретико-практичної дискусії, актуалізують обговорення питань оптимізації притягнення до кримінальної відповідальності, здійснення кримінального провадження, до яких приєднуються відомі вчені і практики: О. Банчук, Т. Варфоломєєва, В. Галаган, Н. Клименко, Л. Лобойко, М. Мельник, А. Музика, В. Назаров, В. Нор, М. Погорецький, Д. Письменний, В. Попелюшко, В. Тертишник, Л. Удалова, М. Хавронюк, М. Шумило та ін.

Внесення концептуальних змін до процесуального законодавства та одне із завдань реформи у цій сфері – єдність правозастосовчої практики щодо міжгалузевих процесуальних інститутів, наявність неодностайних думок вчених і практиків щодо тих чи інших положень кримінального процесуального закону – спонукали Комітет Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності до створення робочої

групи по системному оновленню приписів чинного Кримінального процесуального кодексу України (до складу увійшли 100 представників правоохоронних органів, прокуратури, громадських організацій, а також законодавців, українських та міжнародних експертів, серед яких і представники Інституту законодавства Верховної Ради України та Консультативної місії Європейського Союзу). Її діяльність спрямована на подолання проблем, що виникли протягом останніх п'яти років від дня набрання чинності нової редакції Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК [3]).

Удосконалення КПК планується за напрямками: загальні положення КПК, процедура застосування заходів забезпечення кримінального провадження, судовий процес у всіх інстанціях правосуддя та виконання судових рішень, вдосконалення інституту спрощеного порядку розслідувань кримінальних правопорушень (кримінальний проступок) та підвищення ефективності досудового розслідування.

Реформа органів правопорядку теж потребує низки змін до КПК України: утворення детективів у Національній поліції, створення диференційованої процедури розслідування злочинів залежно від ступеня їх суспільної небезпеки, уточнення підслідності Державного бюро розслідувань.

У червні 2017 року було створено робочу групу. За результатами спільної роботи народних депутатів, представників Консультативної місії ЄС, науковців, співробітників структурних підрозділів центрального апарату Генеральної прокуратури виявлено близько 100 статей КПК, які потребують корегування. Серед ключових моментів названі такі: удосконалення норми про початок здійснення досудового розслідування, передбачивши, що відомості вносяться не пізніше 24 годин, але при повідомленні, яке містить достатні дані про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; усунути випадки невинуваченого виклику засуджених, пропонуючи їм можливість відеоконференції; реалізувати повноваження сторони обвинувачення у кримінальному провадженні з метою забезпечення можливості ефективного здійснення досудового розслідування, а саме: надати прокурору право відсторонювати слідчого за наявності передбачених підстав або в разі неефективності досудового розслідування також ініціювати питання про його дисциплінарну відповідальність; передбачити, що рішення про зміну слідчого підрозділу може бути прийнято керівником органу прокуратури тільки за наявності обґрунтованих для цього підстав; уповноважити керівника органу досудового розслідування призначити іншого слідчого за умов відсторонення слідчого прокурора або власної ініціативи або притягувати його до дисциплінарної відповідальності; визначити статус особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, а також її права та обов'язки; передбачити особливості відводу слідчого судді та удосконалити порядок розгляду цього питання; спростити процедуру отримання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів на стадії досудового розслідування, наділивши прокурора відповідними повноваженнями; установити правові підстави для проведення перевірок та ревізій в межах здійснення досудового розслідування; уточнити підстави та порядок оскарження рішень дій чи бездіяльності стороною обвинувачення у кримінальному провадженні [4].

Наміри щодо введення кримінальних проступків вже відображені у законопроектах «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (повторне перше читання) (реєстр. № 7279, Д, № 7279-1, Д), проаналізованих і Інститутом законодавства Верховної Ради України.

При цьому, формат запровадження кримінальних проступків не знайшов одностайної підтримки серед наукової спільноти і правників-практиків.

Проект Закону підтримує Генеральна прокуратура та Міністерство внутрішніх справ. На їхню думку, цей документ спрямований на розвантаження слідчих і прокурорів шляхом запровадження інституту кримінальних проступків і спрощення порядку їхнього розслідування.

На переконання деяких народних депутатів, це дуже важливий законопроект для всіх правоохоронних органів, який дасть можливість розвантажити слідчих, що дозволить їм

сконцентруватися на розслідуванні злочинів, а також сприятиме гуманізації кримінального законодавства, посиленню захисту прав та інтересів потерпілих [5].

На думку професора М. Хавронюка, максимальним покаранням за кримінальний проступок має бути арешт; мінімальний строк для розслідування після оголошення підозри – п'ять діб; розслідувати проступки не повинні працівники оперативно-розшукових підрозділів (це мають бути слідчі); створення нових органів – органів дізнання – не доцільно; показання технічних приладів як докази можуть застосовуватися виключно в одній категорії проваджень – за ст. 286; якщо явно немає ознак більш тяжкої шкоди, то для фіксації побоїв і легких тілесних ушкоджень допускається освідчування, яке здійснює не експерт, а спеціаліст-лікар; замість процедури ознайомлення з матеріалами провадження про кримінальний проступок – вручення копій всіх матеріалів [6].

Отже, питання введення у законодавче поле кримінальних проступків перебуває у площині обговорення і науково-фахового оцінювання. У будь-якому випадку, усі зміни до кримінального, кримінального процесуального законів повинні запроваджуватися у прозорий спосіб за підтримки експертів та громадськості. Відкритий діалог дозволить забезпечити послідовність запропонованих поправок та врахувати різні підходи до важливих для національного права категорій та інститутів.

Також варто звернути увагу на те, що правозастосовча практика (зумовлена внесенням змін до КПК України в жовтні 2016 р., які дозволили реалізацію положень Закону України «Про пробацію») виявила окремі прогалини і колізії існуючого механізму правового регулювання у сфері пробації та виконання кримінальних покарань, що потребують вивчення, узагальнення та пропозицій стосовно їх усунення.

Так, позитивною і необхідною з точки зору мінімізації правозастосовчих помилок є практика законодавчого визначення термінів, яка і відображена у ст. 2 Закону України «Про пробацію». Водночас, зважаючи на активізацію процесу створення та розвитку в Україні системи ювенальної юстиції, нормативного закріплення, перш за все, вимагає визначення поняття «ювенальна пробація».

Редакційного уточнення потребують: стаття 18 Закону – щодо переліку функцій органу пробації; стаття 23 Закону – щодо здійснення нагляду за діяльністю органу пробації з боку громадянського суспільства.

Також з метою належної підготовки кадрів для системи органів пробації необхідно доповнити Класифікатор професій України ДК 003:2010 професією «працівник органу пробації», з описом його характеристик.

Окремої регламентації потребують матеріальні підстави застосування заходів пробації у кримінальному законі та виокремлення підстав надання соціальних послуг особам, які притягуються до кримінальної відповідальності.

Видається доцільним доповнити КК України новими нормами, зокрема: ст. 44-1 «Звільнення від кримінальної відповідальності з одночасним застосуванням заходів пробації»; ст. 44-2 «Обов'язки та обмеження, які покладає суд на особу, звільнену від кримінальної відповідальності з одночасним застосуванням заходів пробації»; ст. 97-1 «Звільнення від кримінальної відповідальності з одночасним застосуванням заходів ювенальної пробації».

З позиції дотримання принципу забезпечення єдності судової практики привертають увагу питання законодавчого врегулювання порядку складання досудової доповіді.

Прогалиною законодавчого врегулювання питань пробації є і відсутність у ч. 4 ст. 314-1 КПК України (перелік випадків, коли досудова доповідь не складається) випадку вчинення особою кримінального правопорушення в період іспитового строку, якщо покарання за попереднім вироком було пов'язано з ізоляцією від суспільства.

Обговорюваним залишається і питання розумності розміру застави у судових рішеннях.

Якщо раніше відзначалися низькі показники застосування застави в кримінальному провадженні, що обґрунтовувалося тим, що «її сума не забезпечує від можливої неналежної поведінки обвинуваченого на період слідства і суду» [7], то нині існує тенденція щодо встановлення судами застави, яка не співмірна зі вчиненим кримінальним правопорушенням

або ж розмір якої є нереально високим [8]. Самі судді визнають, що віднайти розумний баланс між категоріями «достатності гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків» і «неможливості завідомо непомірності для нього» досить складно [9].

Не розумно завищені розміри застави в кримінальному провадженні нівелюють її правову природу як альтернативного інституту запобіжного заходу. Відсутність можливості оскарження під час досудового розслідування застосування застави як самостійного запобіжного заходу (п. 2, 4 ч. 1 ст. 309 КПК) не дозволяє оскаржити завідомо непомірний розмір застави.

Серед пропозицій науковців зустрічаються думки щодо доцільності запровадження права слідчого судді, суду на обрання у виключних випадках розміру застави нижче мінімального рівня, урахування при обранні цього запобіжного заходу даних про особу заставодавця [10]; серед суддів – розширення переліку об'єктів, які можуть визнаватися заставою в розумінні запобіжного заходу (за прикладом Польщі: майнова порука, виражається у внесенні як грошових коштів, так і цінних паперів, а також у заставі рухомого майна чи іпотеці нерухомого майна) [9]; а серед адвокатів – запровадження європейського досвіду з кредитування розміру застави [11].

Під час роботи восьмої сесії восьмого скликання діяльність парламенту щодо удосконалення положень кримінального і кримінального процесуального законів традиційно характеризується незначною активністю.

До Кримінального кодексу двічі внесені зміни і доповнення: (1) Законом від 08.02.2018 № 2292-VIII – зміни до статті 120 Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню самогубства; (2) Законом від 14.03.2018 № 2334-VIII – щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації [12].

До Кримінального процесуального кодексу України один раз внесені уточнюючі зміни і доповнення (Закон № 2367-VIII від 22.03.2018) – до статей 132, 184, 234 – стосовно виключення положень про те, що подання клопотання щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення обшуку чи обрання запобіжних заходів, призначення експертизи здійснюється виключно на підставі ухвали слідчого судді і подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться (zareєстрований) орган досудового розслідування як юридична особа.

Окрім того, Конституційним Судом України прийнято рішення щодо неконституційності положень частини 6 ст. 216 КПК [13] стосовно здійснення слідчими органів Державної кримінально-виконавчої служби України досудового розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України (норма втрачає чинність через три місяці з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення).

За Планом проектів законодавчих актів, включених до порядку денного восьмої сесії Верховної Ради України восьмого скликання, у сфері забезпечення реалізації кримінально-правової політики передбачено розглянути питання: надання суду права не визначати розмір застави у кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, які вчинені окремими суб'єктами; удосконалення інституту угод про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим; уточнення положень кримінального процесуального закону у зв'язку з ратифікацією Третього додаткового протоколу та Четвертого додаткового протоколу до Європейської конвенції про видачу правопорушників; вдосконалення змісту повістки про виклик; приведення порядку застосування запобіжних заходів у відповідність з практикою Європейського суду з прав людини; удосконалення діяльності Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів; спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень; особливості територіальної підсудності кримінальних правопорушень, вчинених в районах проведення антитерористичної операції; особливості початку досудового розслідування по окремих категоріям правопорушень та ін. (на розгляді восьмої сесії Верховної Ради України восьмого

скликання перебуває 99 законопроектів про внесення змін і доповнень до КК України і 71 законопроект – про внесення змін і доповнень до КПК України) [14].

Варто відзначити, що для повторного (другого) читання підготовлено такі питання: уточнення положень кримінального процесуального закону у зв'язку з ратифікацією Третього додаткового протоколу та Четвертого додаткового протоколу до Європейської конвенції про видачу правопорушників; спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень.

За Орієнтовним планом основних заходів, які передбачалося здійснити комітетами Верховної Ради України за період восьмої сесії (лютий 2018 року – липень 2018 року) на порядку денному у досліджуваній сфері: звітність Рахункової палати; аналіз практики застосування прийнятих у 2015–2017 роках законів України, віднесених до предмету відання Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності; зміни до Кримінального процесуального кодексу; запровадження інституту кримінального проступку (на основі проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень (№ 7279)); організація роботи Державного бюро розслідувань; удосконалення оперативно-розшукового законодавства.

Підсумовуючи, слід наголосити, що внесення змін до кримінального і кримінального процесуального законів потребує системності і сконцентрованості зусиль парламентарів, вчених, практиків, громадськості.

Основними проблемними питаннями у сфері удосконалення Кримінального кодексу і Кримінального процесуального кодексу видаються процесуальні механізми забезпечення діяльності усіх правоохоронних і судових органів, задля ефективності досудового розслідування, його спрощення і досягнення мети правосуддя, а також формування інституту кримінального проступку.

Окрім того, з метою усунення існуючих прогалин та однозначного застосування чинного законодавства, обґрунтованими є внесення змін до вказаних кодифікованих актів, а саме:

1) чітке закріплення наявності або відсутності обов'язку суду вирішувати питання доручення представнику органу пробації складення досудової доповіді;

2) доповнення частини 4 ст. 314-1 КПК України випадком «вчинення особою кримінального правопорушення в період іспитового строку, якщо покарання за попереднім вироком було пов'язано з ізоляцією від суспільства»;

3) визначення критеріїв оцінки досудової доповіді, складеної з порушенням існуючого порядку, зокрема, встановлення недійсності такого висновку, або врахування його лише за згодою обвинуваченого (повністю або в певній частині);

4) законодавче закріплення кримінально-правових принципів та правил кримінально-правової кваліфікації та запровадження критеріїв розмежування кримінальних правопорушень (злочину і проступку);

5) доповнення КК України роз'ясненням термінів, що мають наскрізне значення для застосування закону про кримінальну відповідальність (насамперед, таких як: систематичність (ст.ст. 116, 120 КК), ризик, надзвичайні події (ст. 42 КК), жорстокість та особлива жорстокість (ст.ст. 115, 120, 300, 431, 438 КК), мучення (ст. 127 КК), фізичні страждання (ст. 146 КК), інші насильницькі дії (ст.ст. 126, 127, ч. 2 ст. 405 КК), особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього (ст.ст. 155, 156 КК), надання іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення (п. 21 ч. 1 ст. 66 КК), збіг тяжких сімейних обставин, систематичне жорстоке поводження з боку потерпілого (п. 7 ч. 1 ст. 66 КК) тощо.

Отже, робота по реформуванню законодавства у сфері правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку тощо від злочинних посягань, притягнення до кримінальної відповідальності, оптимізації здійснення кримінального провадження триває і нині.

Список використаних джерел:

1. Барабаш Т.М. Напрямки удосконалення кримінального процесуального закону у контексті реформи правосуддя. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 3. С. 71–76.

2. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (із змінами і доповненнями). URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

4. КПК: проблеми застосування та перспективи удосконалення. URL: <http://yur-gazeta.com/>

5. Геращенко А. Рада должна поддержать важные для правоохранительной системы законопроекты. URL: <https://glavnoe.ua/news/n342128-geraschenko>

6. Хавронюк М. Скресла крига щодо законопроектів 7279 і 7279-1 (щодо кримінальних проступків). URL: <https://barristers.org.ua/news/>

7. Паламар Д.С. Розмір застави як чинник дієвості запобіжного заходу. *Право і суспільство*. 2014. № 6-1. Частина 2. С. 348–352.

8. Застава у кримінальному процесі – альтернатива чи процесуальне обмеження. URL: <http://blog.liga.net/user/dkonovalenko/article/24700.aspx>

9. Доповідь Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на міжнародній конференції «Право на свободу та особисту недоторканність в Україні: перехід до верховенства права». 24.03.2017. URL: <http://www.scourt.gov.ua/>

10. Рибалко В. Оцінні поняття, використовувані при регламентації застави як запобіжного заходу. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1 (5). С. 130–135.

11. Мицик О. URL: <http://www.expres.ua/news/>

12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (із змінами і доповненнями). URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018 (Справа № 1-22/2018 (762/17)).

14. Законопроекти про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексу України, що знаходяться на розгляді Верховної Ради України VIII скликання. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/>

* Барабаш Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач Відділу моніторингу законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України.

* Левицька Людмила Василівна – кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача Відділу моніторингу законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України.

Стаття надійшла до редакції 20 липня 2018 р.